

ПРОФІЛЬНА ІНТЕГРАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КЛІНІЧНИХ
ОРДИНАТОРІВ СТОМАТОЛОГІВ-ОРТОПЕДІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ
ПРЕДМЕТА «УКРАЇНСЬКА МОВА ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ»

Лещенко Т.О., Шарбенко Т.В., Юфименко В.Г.

ВДНЗ України «Українська медична стоматологічна академія»

Висвітлені провідні напрями й окремі методики профілізації навчальної діяльності клінічних ординаторів стоматологів-ортопедів при вивченні предмета «Українська мова за професійним спрямуванням»; охарактеризовані лексико-граматичні особливості термінів з ортопедичної стоматології; проаналізовані найпоширеніші помилки їх застосування в науковому стилі.

Ключові слова: профілізація, інтеграція, українська мова, стоматологія ортопедична, внормованість медичних термінів з ортопедичної стоматології.

Термінологічна система з ортопедичної стоматології - одна з найскладніших і найфункціональніших у теоретичній сфері та практичній стоматології через нагальну потребу в протезуванні широких верств населення нашої держави [6]. З іншого боку, загальновідомо, що підготовка висококваліфікованих національних медичних кадрів із вищою освітою неможлива без опанування фаховою мовою, зокрема і вузькоспеціальною [7]. Крім того, наш досвід показує, що молоді науковці, дослідники в галузі ортопедичної стоматології, автори дисертацій і наукових статей, як і лікарі стоматологів-ортопедів, досі повною мірою не засвоїли українськомовні норми термінологічної системи цієї галузі, не опанували практичними навичками їх правильного використання. Цими положеннями і зумовлюється актуальність профілізації навчальної діяльності клінічних ординаторів стоматологів-ортопедів на заняттях з української мови за професійним спрямуванням.

З клінічними ординаторами стоматологами-ортопедями висвітлюємо лексико-граматичні особливості термінів з ортопедичної стоматології; аналізуємо найпоширеніші помилки їх застосування в науковому стилі української мови; намагаємося сприяти формуванню термінологічної компетенції, мовного смаку і мовного чуття, критичного ставлення до ненормативної наукової лексики; вдосконалюємо навички використання основних засобів кодифікації (словники, довідники), створення нормативних наукових текстів з ортопедичної стоматології.

Лінгвістичний аналіз термінів щодо дотримання відповідних мовних норм зумовлений практичними потребами в щоденному фаховому спілкуванні, спеціальній освіті, документації, друкованій продукції. Проблема внормованості термінів фахових терміносистем помітно загострюється при підготовці майбутніх спеціалістів, особливо здобувачів наукового ступеня.

Наші дослідження внормування медичної термінології, зокрема галузі, ортопедичної стоматології, ґрунтуються на тому, що «вивчення наукової термінології характеризується тісним переплетенням теоретичного і методичного (прикладного) аспектів [8].

Унормування і правильне застосування терміносистеми ортопедичної стоматології безпосередньо залежить від розв'язання низки проблем: порушення лексичних, стилістичних, правописних норм; неточне лексичне позначення наукових понять; уживання слів, не властивих українській мові; наявність термінологічної полісемії (багатозначності).

Щоб допомогти розв'язанню цих проблем, які, безсумнівно, торкаються і теоретичної, і практичної ортопедичної стоматології, характеризуємо основні лексико-граматичні труднощі вживання вузькоспеціальних термінів, які опрацьовують на заняттях з української мови за професійним спрямуванням клінічні ординатори.

За нашими спостереженнями, найбільші труднощі в користуванні термінами з ортопедичної стоматології викликає родовий відмінок однини іменників чоловічого роду 2 відміни, що загалом характерно і для користувачів українською мовою в цілому. Розбіжності в трактуванні закінчень родового відмінка (-а чи -у) в словниках зумовлені об'єктивним чинником - певною невпорядованістю цього розділу в українському правописі. Так, за правописом, закінчення -а (у твердих та мішаних групах) та -я (в м'якій групі) приймають іменники, коли вони означають: назви осіб, власні імена та прізвища; назви тварин і дерев; назви предметів; назви населених пунктів (із уточненням (Кривого Рогу і под.); інші географічні назви; назви мір довжини, ваги, часу тощо; числові назви; назви машин і їхніх деталей; терміни іншомовного походження, які означають елементи будови чогось, **конкретні предмети**, геометричні фігури, а також українські за походженням суфіксальні слова-терміни [4, с.69]. Закінчення -у, -ю мають іменники чоловічого роду на приголосний, коли вони означають: речовину, масу, матеріал; збірні поняття, зокрема назви кущових і трав'янистих рослин і сортів плодкових дерев; назви будівель, споруд, приміщень та їх частин (із уточненнями); назви установ, закладів, організацій; переважна більшість слів зі значенням місця, простору тощо (з уточненнями); явища природи; назви почуттів; назви процесів, станів, властивостей, ознак, формацій, явищ суспільного життя, **загальних і абстрактних понять**; терміни іншомовного походження, що означають фізичні чи хімічні процеси, частину площі й т. ін.; назви ігор і танців; **більшість (підкр. наше)** складних безсуфіксальних слів (крім назв істот); **переважна більшість** префіксальних іменників із різними значеннями (крім назв істот); назви річок, озер, гір, островів, півостровів, країн, областей і т. ін. [4, с.69 -71].

Як бачимо, на жаль, жодної згадки про іменники, які належать до медичних термінів, у правописі немає. З огляду на гостру необхідність упорядкування медичних термінів цієї граматичної категорії ми розробили їх детальну класифікацію [9, с.66 -73; 10, с.210-216].

Серед найпроблемніших у вищезгаданому аспекті питань щодо термінів ортопедичної стоматології - іменник **імплантат**. У наукових і навчально-методичних працях зустрічаємо *імплантата* й *імплантату*. Підкреслимо, що в цьому питанні слід дотримуватися норми, яку фіксує найавторитетніший науковий перекладний словник [3, с.196], - **імплантата**; так само - **трансплантата** [3, с.551]. Це закономірно, бо цей іменник підпадає під правило правопису, згідно з яким терміни іншомовного походження, які означають **конкретні предмети**, мають

закінчення -а. За цим же правилом закінчення -а (-я) мають такі іменники-терміни, які вживаються в мові ортопедичної стоматології: **абажура** (форми опоки); **абатмента, артикулятора** (Бонвіля, Пзі, Монсона, Хаита), **атачмена, болта, бора, важеля, відламка, вініра, гарнітура** (штучних зубів; провізорних коронок), **гачка** (напр., для піднімання піднебіння), **гвинта, гінгівоформера, гребеня, дискотримача, дистиллятора, дозатора, елеватора, еталона** (кольору зуба); **зліпка, зонда, зуба, інструмента** (напр., для введення амальгами в порожнину зуба; для зняття зубного каменя), **каркаса** (напр., металевого каркаса базису протеза), **кламера, коефіцієнта** (жувальної ефективності зубів за Агаповим, Оксманом); **контрфорса, контрштампа, кореня, корнцанга, крампона, моляра, наконечника, обтуратора, оклюдатора** (Бонвіля), **осколка, пелота, плунжера** (Елокса), **протеза, пульпекстрактора, скальпеля, сканера, скелера, стержня, стерилізатора, тампона, тигля, феномена** (Попопа-Годона), **цоколя, шарніра, шліфа, шпателя, штифта, штопфера** і подібні.

Натомість цілковито обґрунтовано закінчення -у (-ю) мають такі іменники: **афінажу, бруксизму, вивиху, гелю, гіпсу, глоситу, гною, карієсу, наркозу, опакеру, перелому, порошку, праймеру** («SYNTAC», «GLUMA»); **прикусу, припою, транспаренту** (опалового в сучасних системах керамічних мас), **уступу** (напр., пришийкового; препарованого зуба; абатмента), **цементу**.

У термінологічній системі ортопедичної стоматології функціонують іменники, закінчення яких (-а чи -у) регламентуються лексичним значенням слова: **алмаза** (коштовний камінь) - **алмазу** (мінерал); **апарата** (прилад: «ію-рата Оксмана; апарата Лімберга; апарата Катца») - **апарату** (установа; сукупність органів, об'єднаних спільною функцією: **жувального апарату; опорно-рухового апарату**); **блока** (операційного; гіпсового; **блока керування, гідроблока**) - **блоку** (напр., об'єднання держав); **елемента** (напр., **опорного елемента мостоподібного протеза; встановлення внутрішньокісткового елемента**) - **елементу** (напр., хімічного); **інструмента** (хірургічного) - **інструменту** (збірне знач.); **каменя** (одичичне, напр., **зубного каменя**) - **каменю** (збірне); **клина** (предмет) - **клину** (просторове поняття); **корпуса** (в знач. «тулуб»; частина приладу) - **корпусу** (споруда; військове з'єднання); **органа** (анатомічний утвір) - **органу** (установа; друковане видання; засіб); **упора** (ножного **упора стоматологічного крісла**) - **упору** (дія); **центра** (в математиці) - **центру** (напр., **центру імплантате**); **шаблону** (напр., за допомогою хірургічного **шаблону** виконували пілотне свердління для формування кістково-го ложа лід імплантат) - **шаблону** (у знач. зразок).

У лексиці з ортопедичної стоматології зустрічаються, на жаль, і лексикографічно зафіксовані неточності щодо родового відмінка. Це стосується насамперед іменників **«базис»** і **«секвестр»**. Обидва ці іменники полісемічні (багатозначні). Так, іменник «базис» тлумачними словниками трактується насамперед як філософське поняття - «сукупність виробничих відносин, що становлять економічну структуру суспільства» [1, т.1, с.57]. У такому абстрактному значенні, звісно, цей іменник має закінчення -у. Але орфографічні словники не фіксують закінчення -а, **не** враховуючи іншого, конкретного, значення цього іменника - те саме, що база, основа (як конкретний предмет), із яким цей іменник широко застосовується в лексиці з ортопедичної стоматології. Тому і в працях з ортопедичної стоматології мусимо вживати: **перелом базису зубного протеза**. А тлумачні словники поки що зовсім не враховують значення цього слова як стоматологічного терміна.

Так само іменник **«секвестр»** має два значення: «1. юр. Заборона або обмеження, накладене органами державної влади на користування приватним майном. 2. мед. Ділянка омертвілої тканини, що відділилася від здорової» [1, т.3, с.259]. Цілком очевидно, що ці значення відрізняються насамперед за ознакою конкретності чи абстрактності як визначального критерію вибору закінчення родового відмінка: для першого значення - **у**, для другого - **а**. Проте словники фіксують лише закінчення **-у** [2, с.684; 3, с.476].

Суперечливою є лексикографічна фіксація закінчень іменників **«відбиток» (-а)** [2, с.99] і **«відтиск» (-у)** [2, с.109], хоча в ортопедичній стоматології вони мають спільне значення.

Уваги потребують іменники і прикметники, які в російській мові мають подвоєння приголосних, а в українській - ні: **алокістка, алопластика, алотрансплантат, гутаперча, капа, кламер, кофердам, максиллярний, оклюзія, сагітальний, фісура**. Натомість у іменниках **іммедіат-протез, іммобілізація, іннервація, іррадіація** подвоєння відбувається внаслідок збігу приголосних префікса і кореня.

Зосереджуємо увагу на ще одній проблемі вномованості лексики з ортопедичної стоматології - суфікси прикметників і дієприкметників, труднощі вживання яких також пов'язані з калькуванням із російської мови. За нормами української мови маємо вживати: **безпрепарувальний** (метод); **блывальний** (рефлекс); **болезаспокійливий** (засіб); **віблювальний** (суміш - **віблювач**); **відновний** (хірургія); **дублювальний** (о>орма); **жувальний** (горбистість, сила, навантаження, апарат, тиск, зуби, м'яз, фісури; ефективність за Агаповим); **запиральний** (лінгзальнотпроксимальний кламер); **загоювальний** (речовина); **згинальний** (момент); **зв'язувальна** (речовина: стеарин, парафін, віск); **з'єднувальний** (губна дуга); **змикальний** (поверхня зуба); **знеболювальний** (засіб); **знімний** (протез, ін'єкційна голка, шина); **зшивальний** (скоба); апарат; метилметакриламід); **ковзний** (рос. - **скользящий**) (напр., **усякий рух суглобної голівки в нижньому поверсі є обертальним, а у верхньому - ковзним, поступальним**); **копіювальний** (папір); **коригувальний** (шар маси); **литий** (штамповано-паяний мрстолодібний протез із **литою** проміжною частиною); **моделювальний** (віск, пензлик, столик, шпатель); **лицювальна** (порцеляна); **накушувальний** (площадка, напрямна пластинка, шина); **невправлюваний** (перелом); **незагойний** (нориця); **опорно-утримувальний** (штифт); **пакувальна** (маса); **пломбувальний** (матеріал); **паяльний** (кімната); **полірувальний** (бор, паста, щіточка, кімната); **припасувальний** (відбиткова ложка); **протиблювальна** (добавка); **різальний** (край ікла; бор); **розділювальний** (матеріал); **роз'єднувальний** (капа); **розширювальний** (дуга); **скручувальний** (момент); **стримувальний** (край контактної поверхні коронки); **судинозжувальний** (засіб); **суцільнолитий** (металевий незнімний протез); **формувальний** (матеріал, маса); **шліфувальний** (мотор) і подібні.

Труднощі виникають і у вживанні слів-паронімів (близьких за звучанням і написанням, але різних за значенням). Із таких у лексиці ортопедичної стоматології, як і медичній загалом, найчастіше використовуються пароніми **болісний - больовий - болючий**] **голівка - головка; їда - їжа, конструкційний - конструктивний; проникний - проникливий; рухомий - рухливий - руховий; ушкодження - пошкодження**. Розмежуємо їхні лексич-

Удосконалення якості підготовки лікарів у сучасних умовах

ні значення й опрацьовуємо приклади правильного вживання.

«Болючий» - пов'язаний із відчуттям фізичного болю (*болюча рана, болючий зуб*). Перен.- який викликає важкі почуття, смуток (*болюча правда*).

Болісний - хворобливий (*болісний вигляд*). Перен.- *болісний крик, болісна гримаса, болісні роздуми, болісні спогади*.

Больовий - пов'язаний із болем (*больове відчуття, больовий рефлекс, больова чутливість, больова реакція, больові прийоми*) [10, с.55].

Голівка - вживається в анатомії на позначення частини якогось органа: *голівка стегнової кістки; голівка нижньої щелепи; голівка підшлункової залози; голівка статевого члена; голівка ребра* і под.;

«голівка» (капусти, маку, болта тощо)» [2, с.155].

Отже, відповідні частини пристроїв, які застосовуються в ортопедичній стоматології, називаємо словом «**головка**» (напр., *відбитки ділянок внутрішньої поверхні зішліфовують алмазними головками; коригувальні заходи щодо нормалізації оклюзії проводять за допомогою алмазних фасонних головок і борів; головка (абатмент) на першому етапі не застосовується*).

їжа - це продукти харчування, страви (*низькокалорійна їжа; їжа, багата на білки*);

їда - процес уживання їжі (*чистити зуби після їди; вживати по 1 табл. після їди; на індивідуальних бесідах із пацієнтами ми з'ясували, що в багатьох відбувається «скидання» протеза під час їди*).

Конструкційний - пов'язаний із конструкцією (приладом, пристроєм) (*конструкційні особливості зубного протеза*).

Конструктивний - який створює умови для подальшої роботи, може бути основою для якихось рішень; плідний (*конструктивний підхід до розробки конструкційної будови зубного протеза*).

Проникний - через який просочується рідина, щось проникає (напр., *емаль проникна в обох напрямках; емаль зуба вважають напівпроникною мембраною*). Рос- *проницаемый*.

Проникливий --«1.Який глибоко розуміє суть чого-небудь, правильно оцінює когось, щось, розбирається в чомусь; здатний проникати в сутність чого-небудь; який вдало передає суть, глибокий. 2. Який виражає які-небудь почуття, настрої. 3. Пильний, спостережливий, гострий (очі, погляд) [1, т.3, с.38]. Рос. - *проницательный*.

«Рухомий» - який перебуває в русі* (*рухома матерія*); який переміщується або може бути переміщений із місця на місце; який змінюється (*рухомий зуб; рухомі кістки; рухомий скронево-нижньощелепний суглоб; рухома коронка; рухома нижня щелепа; рухомі тяжі слизової оболонки; напіврухоме з'єднання кламерів; патологічна рухомість зуба характеризується зміщенням зуба від невеликих зусиль*).

Рухливий - який здатний до руху (*рухливий потік*); повний життєвої сили (*рухливий хлопчик*); який має кінцівки для руху (*рухлива комаха*).

Руховий - який стосується руху, пов'язаний із ним (*рухові вправи; опорно-руховий апарат; який приводить щось у рух, керує рухом когось (окоруховий нерв)*) [10, С.63].

Ушкодження - стосується живої тканини, органа (*вогнепальні ушкодження лицевого скелета; каріозне ушкодження зуба*).

Пошкодження - стосується неживої матерії (*пошкодження зубного протеза*).

У лексиці з ортопедичної стоматології, як і в медицині в цілому, поширені слова з морфемою **внутрішньо-** (в рос. мові ^-внутри-). За нормами української мови слід уживати: **внутрішньокістковий** (елемент, спиця); **внутрішньокореневий**; **внутрішньопозаротовий**; **внутрішньоротовий** (протезне ложе).

Профілізуючи навчальні заняття, на післядипломному етапі освіти вивчаємо з клінічними ординаторами стоматологами-ортопедами в нормовані форми окремих вузькоспеціалізованих Термінів і словосполучень із лексики ортопедичної стоматології, вживання яких, за нашими спостереженнями, викликає труднощі: **гладилка**; **збіжність (незбіжність)** (напр., *вертикальної лінії між центральними різцями верхньої та нижньої щелепи*); **колірна** (а не кольорова!) **шкала** (напр., 16-колірна стандартна шкала («VITA»)); **кукса** (препарованого зуба); **кулястий бор (фреза)**; **ливник** (рос. *литник: ливниковий штифт; ливникові канали*); **лиття, виливання** (рос. *литьё* (действие); **литво** (литі металеві вироби); **мостоподібний знімний (незнімний) протез**; **надкомплектні зуби**; **нориця** (слинна, ясенна); **суцільнолитий протез**; **паяння (паяльний, спаяний)**; **піддатливість слизової оболонки**; **підструктурна обробка; розгойданий** (рос. - *болтающийся*) **альвеолярний гребінь**; **щілина** (рос. - *расщелина*) **губи (губи і піднебіння; губи і ясен; м'якого піднебіння; твердого піднебіння)**; **слино-відсмоктувач**; **три четвертні коронки**.

В окрему групу виділяємо неологізми - терміни-прикладки, пов'язані з новітніми стоматологічними технологіями: **брекет-система**; **інсерт-імплантація**; **сандвіч (сендвіч)-техніка**; **фінгер-плагер**; **фінгер-спідер**; **фінір-бор** (але - *бормашина*); **флексикат-файл** та ін.

Проблема дослідження, впорядкування й уніфікації українськомовної медичної терміносистеми, зокрема і з ортопедичної стоматології, потребує ще багатьох зусиль українських учених-філологів. Розв'язанню її сприяє дієва й апробована система профілізації навчальної діяльності клінічних ординаторів-стоматологів під час вивчення предмету «Українська мова за професійним спрямуванням» на післядипломному етапі освіти.

Список використаної літератури

1. Новий тлумачний словник української мови: у 3-х т.- К.: Аконті, 2001. -
2. Орфографічний словник української мови,- К.: Довіра, 1994 - 864 с.
3. Російсько-український словник наукової термінології: Біологія. Хімія. Медицина.- К : Наук.думка, 1996.- 660 с.
4. Український правопис.-К.: Наук, думка, 1993.-240 с.
5. Усатенко О.К. Російсько-український словник медичної термінології / О.К.Усатенко - К.: Наук, думка, 1996 - 463 с.
6. Лабунец В. А. Основи научного планування і організації ортопедической стоматологической помощи на современном этапе развития / А.В. Лабунец. - Одесса, 2006. - 428 с.
7. Місник Н.В. Медичний словник як основне джерело систематизації та унормування галузевої термінології / Н.В. Місник // Українська термінологія і сучасність: матеріали 2 Всеукр. наук. конф. - К., 1997 - С..197-199.

ВДНЗУ «Українська медична стоматологічна академія»

8. Крыжановская А.В. Актуальные проблемы упорядочения научной терминологии / А.В. Крыжановская, Л.А.Симоненко-К..1987.-С.4.
9. Лещенко Т.О. Професійна мова медика / Т.О. Лещенко.- Полтава, 2004. - 140 с.
10. Лещенко Т.О. Українська мова за професійним спрямуванням / Т.О. Лещенко, Т.В.Шарбенко.- Полтава, 2010. - 234 с.